

X Conferència anual de la SCC 2000

Especial *Deu anys de conferències, deu anys d'investigació*

Investigació sobre comunicació a Catalunya als anys noranta

per Daniel E. Jones

Professor de periodisme a la URL i a la UAB

Investigació sobre comunicació a Catalunya als anys noranta

Introducció¹

La conformació del camp acadèmic de la comunicació a Catalunya (com al conjunt espanyol) ha estat més lenta que a la resta d'Europa i, per descomptat, que als Estats Units. La raó és comprensible si es té en compte el llarg període franquista, que no va afavorir, precisament, el desenvolupament de la recerca en aquest camp, encara que en el primer terç de segle s'haguessin publicat ja alguns textos doctrinals d'interès, sobretot en els camps de la premsa i l'opinió pública i, en menor mesura, en els de la cinematografia, la radiodifusió i la publicitat. De totes maneres, l'arrencada actual de la investigació acadèmica catalana és posterior al franquisme –particularment els anys vuitanta i noranta–, sobretot gràcies a la consolidació de les facultats de ciències de la informació i comunicació que s'han anat implantant pel país.

A causa del nombre d'institucions, persones, recursos, recerques i editors, Madrid ha estat tradicionalment el principal pol de l'Estat en el camp de la comunicació social. A títol indicatiu, s'hauria de recordar la labor desenvolupada en els darrers anys per algunes institucions clau com ara la Universidad Complutense de Madrid, FUNDESCO o l'IORTV, i per tot tipus d'instituts privats especialitzats en màrqueting de la comunicació –estudis d'audiència i inversions publicitàries–, productors d'informació comercial de valor estratègic.²

Aquesta situació ha determinat que Catalunya s'hagi trobat quasi sempre amb un cert desavantatge respecte a Madrid –encara que molt millor situada que la resta de comunitats autònomes espanyoles– per a la realització de qualsevol tipus d'estudi de caràcter empíric o aplicat que requereixi grans inversions en recursos tècnics i humans, especialment en aquells relacionats amb les noves tecnologies de la informació.

A partir de la transició política i la restauració de la Generalitat, Catalunya ha desenvolupat els seus propis mitjans de comunicació audiovisual, fruit de la seva vitalitat social i destinats també a afiançar l'autogovern i reafirmar la identitat nacional, que s'havia vist molt amenaçada durant quaranta anys de règim franquista. Per aquest i altres motius, des de finals dels anys setanta existeix un gran interès en els ambients culturals, intel·lectuals, acadèmics i polítics per consolidar un sistema comunicatiu propi –de televisió, cinema, ràdio i premsa, principalment–,

1. L'autor vol expressar el seu agraïment, pels seus comentaris i suggeriments, a la professora Maria Coromines, de la Universitat Autònoma de Barcelona.

2. En aquest sentit, segons va declarar recentment Xavier Vives, director de l'Institut d'Anàlisi Econòmica (CSIC), «Catalunya no és líder en la nova economia», ja que inverteix menys de l'1 % del PIB en I+D, molt lluny del que destinen a aquest concepte les regions avançades o bé Madrid, que gasta més del 2 % i té la major proporció de llocs de treball en alta tecnologia (*La Vanguardia*, 11 de maig de 2000).

que no depengui d'instàncies exteriors i que sobretot promogui la cultura catalana i generalitzi (i normalitzi) l'ús de la llengua pròpia.

Com ja s'ha dit, la primacia de Madrid en el maneig de recursos i definició de les polítiques de comunicació i de recerca, sumada a la necessitat de Catalunya de retrobar-se, reconèixer-se i autoafirmar-se en la seva maduresa social i cívica, han determinat en gran mesura els estudis d'aquesta especialitat que s'han anat realitzant en aquesta nació/regió en els darrers anys. Per això, de manera preferent s'han inclinat per perspectives de caràcter regional i local, en una proporció molt superior als esforços que s'han dedicat, per exemple, a l'anàlisi de la realitat espanyola, europea, americana o internacional.

En aquest article es presenta una visió panoràmica de l'evolució de la investigació en aquest camp acadèmic durant la dècada dels anys noranta i s'expliquen quins han estat els canvis ocorreguts en els actors protagonistes: les institucions –docència, documentació, recerca i revistes acadèmiques– i els teòrics de les diferents branques,³ amb especial atenció a les tesis doctorals.

1. Canvis a les institucions

1.1. *Augment quantitatiu de la docència*

Les institucions catalanes dedicades a l'estudi dels diferents àmbits de la comunicació social han sofert canvis importants al llarg dels anys noranta, ja que s'han consolidat i n'ha augmentat considerablement el nombre, sobretot en el cas de les institucions de docència. Al començament de la dècada només existia la Facultat de Ciències de la Comunicació de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), que des de 1992 ofereix tres especialitats: periodisme, comunicació audiovisual, i publicitat-relacions públiques. Però gradualment s'ha anat diversificant l'oferta docent i l'any 2000 hi ha altres universitats amb facultats també especialitzades en aquests estudis: periodisme i comunicació audiovisual a la Universitat Pompeu Fabra (UPF); periodisme, comunicació audiovisual, i publicitat-relacions públiques a la Universitat Ramon Llull (URL); comunicació audiovisual a la Universitat de Barcelona (UB), i periodisme a la Universitat Internacional de Catalunya (UIC).

Conseqüentment, com a mínim s'ha duplicat no només el nombre d'estudiants de primer, segon i tercer cicle d'aquestes especialitats, sinó que també ha augmentat considerablement el nombre de professors

3. Avaluacions anteriors sobre la investigació a Catalunya es poden trobar en els textos de GIFREU (1988), CASASÚS (1993), ESPINET, BURUNAT *et al.* (1993), BERRIO (1997), GINER (1997), JONES (1997), JONES-BARÓ (1997) i JONES (1998b).

dedicats a temps complet o parcial a tasques docents en les diferents branques de la comunicació social. Així mateix, molts professors –sobretot els més joves– han accedit als cursos de doctorat i alguns d’ells han obtingut el grau de doctor o estan en via de fer-ho.

Per altra banda, han continuat la seva tasca altres centres universitaris catalans dedicats a la docència en alguna de les facetes de la comunicació: fotografia i vídeo, a la Facultat de Belles Arts de la Universitat de Barcelona (UB); història del cinema, a les Facultats de Geografia i Història de la UB, de la UAB i de la Universitat de Girona (UdG); relacions públiques, a les Escoles Universitàries de Relacions Públiques de la UB i de la UdG, i documentació (que s’ha diversificat molt) ha adquirit el rang de llicenciatura i ara s’imparteix a la UB, la UAB i la Universitat Oberta de Catalunya (UOC). Al mateix temps, altres especialitats com ara la psicologia, la sociologia o la pedagogia de la comunicació han entrat a la universitat catalana, sobretot a les facultats d’aquestes especialitats.

Paral·lelament, en diverses facultats de ciències de la comunicació, així com en altres de les ciutats, es poden cursar estudis de postgrau, tant de màster –en diferents especialitats– com de doctorat, i en aquests moments existeixen a Catalunya més de tres-cents doctors en alguna de les especialitats de la comunicació social, preferentment periodisme (vegeu la taula 1).

L’oferta de màsters és en l’actualitat força abundant a la universitat catalana. Entre d’altres poden citar-se els següents: «Comunicació interactiva: telecomunicacions i multimèdia», «Comunicació empresarial i institucional», «Teoria i pràctica del documental creatiu», «Esriptura per a la televisió i el cinema» i «Comunicació i educació» (a la UAB); «Periodisme», «Direcció de comunicació en les organitzacions» i «Comunicació digital en les organitzacions» (a la UB); «Comunicació empresarial: especialitat tecnologies digitals» (a la UPF), i «Gestió d’empreses de comunicació» (a la URL).

1.2. *Vicissituds en la documentació*

Els anys noranta s’ha produït a Catalunya un relleu d’antigues institucions documentals i se n’han creat de noves, encara que també se n’han tancat altres que s’havien fundat anteriorment. Quant a les biblioteques, la més important del país continua essent la de Ciències de la Comunicació de la UAB (amb més de quaranta mil volums de llibres i més de vuit-cents títols de revistes especialitzades), tot i que se n’han anat creant d’altres a les noves facultats (sobretot les de la UPF i la URL).

Altres biblioteques especialitzades han estat potenciades, com és el cas de la del Col·legi de Periodistes de Catalunya, la del Centre d’Estudis

i Recursos Culturals (CERC, dependent de la Diputació de Barcelona) i la del Centre d'Estudis Olímpics i de l'Esport (CEOiE, de la UAB), a més d'altres gestionades per la Generalitat de Catalunya, com és el cas de la Bergnes de las Casas (especialitzada en el camp del llibre) i la Delmiro de Caralt (en el camp del cinema).

No obstant això, des de 1988 existia el Banc de Dades COMCAT, que va posar en marxa el Centre d'Investigació de la Comunicació (CEDIC, dependent de la Generalitat de Catalunya), que va tancar l'any 1997 amb més de dotze mil referències bibliogràfiques dels Països Catalans, dos mil referències sobre investigadors catalans, espanyols i iberoamericans, i un miler de referències d'institucions catalanes, espanyoles, europees i americanes. Cap altra institució ha continuat la seva tasca documental, encara que el citat CEOiE i l'Institut de la Comunicació (InCom, de la UAB) han posat en marxa els seus respectius bancs de dades especialitzats, que poden ser consultats en línia.

1.3. *Diversificació de la recerca*

De fet, la institució pluridisciplinària que té una trajectòria més destacada en el camp de la recerca en comunicació continua essent la Facultat de Ciències de la Comunicació de la UAB, no només pel nombre de tesis doctorals llegendes (93, entre 1990 i 1999), sinó pel volum de llibres i ponències en congressos elaborats pels seus professors. Les noves facultats de Ciències Socials i de la Comunicació (UPF) i de Ciències de la Comunicació (URL) han posat en marxa amb rapidesa els seus tercers cicles i, al cap de pocs anys, ja han donat les seves primeres tesis doctorals, i altres facultats de diferents universitats (tant antigues com de nova creació) han efectuat també una labor investigadora destacada, sobretot en el camp de la historiografia, la lingüística, la pedagogia, la semiòtica o la sociologia (vegeu les taules 3 i 6). Més recentment, per al curs acadèmic 2000-2001, la Universitat Oberta de Catalunya (UOC) ha posat en marxa el seu doctorat sobre Societat de la Informació i el Co-neixement, pioner a Europa.

Dins l'àmbit universitari sobresurt clarament la labor desenvolupada els anys noranta per dos centres de recerca fundats i dirigits pel professor Miquel de Moragas al si de la UAB: el CEOiE i l'InCom, que en pocs anys han portat a terme una tasca investigadora important que transcedeix les fronteres catalanes, ja que algunes d'elles s'han fet en col·laboració amb altres investigadors i institucions europees i d'arreu del món. Destaca el seu recent «Informe sobre la comunicació a Catalunya 2000», elaborat per un equip multidisciplinari, i que és un dels estudis més importants realitzats al Principat en aquest camp durant la dècada aquí analitzada. També cal parlar de l'Institut Universitari de l'Audiovi-

sual, de la UPF, dirigit pel professor Xavier Berenguer, i especialitzat sobretot en l'estudi i la promoció de les arts digitals.

Fora de la universitat, diferents entitats privades o públiques han realitzat directament investigacions en aquest camp, o bé les han promogudes. En aquest sentit, cal citar especialment durant els anys noranta la Societat Catalana de Comunicació (SCC, filial de l'Institut d'Estudis Catalans), la Fundació Jaume Bofill, el Centre d'Estudis de Planificació, el Col·legi de Periodistes de Catalunya, Film Historia o el CEDIC.

Especialment, el CEDIC (1987-1997) va suposar un motor per a la recerca en comunicació a Catalunya, encarregant més d'un centenar d'estudis a professors universitaris del país, publicant més de setanta llibres i promovent els Premis a la Investigació en Comunicació de Masses. Des de 1997 existeix el Consell de l'Audiovisual de Catalunya (CAC, també adscrit a la Generalitat), que, encara que es dediqui fonamentalment a altres activitats, ha promogut i finançat algunes recerques en el camp de la comunicació, ha coeditat llibres i ha mantingut els citats premis.

1.4. Consolidació de les revistes acadèmiques

Al llarg dels anys noranta s'han anat consolidant diferents revistes acadèmiques catalanes, promogudes per institucions universitàries o bé per altres entitats públiques o privades. Les diferents revistes poden emmarcar-se perfectament dins els models internacionals, encara que, en general, no tinguin una repercussió important més enllà de les fronteres catalanes a causa sobretot de la llengua generalment utilitzada, ja que aquest tipus de revistes s'han caracteritzat per tractar temes d'interès propis del país i per defensar i promoure la llengua i la cultura catalanes.

Probablement, la de major renom i qualitat és *Anàlisi: Quaderns de Comunicació i Cultura*, fundada l'any 1980 per l'actual Departament de Periodisme i de Ciències de la Comunicació de la UAB, que en els onze números publicats els anys noranta ha comptat amb bones col·laboracions tant d'autors catalans com d'altres països, especialment llatins.

El Col·legi de Periodistes de Catalunya va publicar 26 números entre 1984 i 1995 com a segona etapa de la revista *Annals del Periodisme Català*, on es va reflexionar preferentment sobre l'activitat periodística del país, tant des de la perspectiva professional com de la jurídica, històrica, econòmica o sociològica.

La Societat Catalana de Comunicació va fundar el 1989 la revista *Periodística*, que ha publicat nou números dedicats als estudis sobre teoria i història del periodisme. La mateixa entitat va posar en circulació el 1991 una altra revista acadèmica anomenada *Treballs de Comunicació*, que en els seus dotze números editats ha donat a conèixer les activitats

de la institució, a més dels treballs teòrics produïts pels seus membres (que han passat de 75 l'any 1990 a 115 en l'actualitat). No obstant això, altres projectes no van tenir la mateixa sort: *Gazeta* (1994), dedicada a la història de la premsa, i *Cinematògraf* (1992 i 1995), dedicada a la història del cinema, van publicar només un i dos números, respectivament.

Altres institucions privades han promogut, també, les seves revistes teòriques. L'Escola Elisava publica, des de 1986, *Temes de Disseny*, dedicada preferentment a qüestions de disseny gràfic, imatge corporativa, semiòtica, teoria de la comunicació i cultura de masses. Un grup de llatinoamericans i catalans ha publicat des de 1990 la revista *Voces y Culturas*, que en els seus quinze números editats ha analitzat els mitjans de comunicació de les dues ribes de l'Atlàntic, des d'una perspectiva sociològica i econòmica crítica. L'associació Film Historia publica des de 1991 la revista *Film Historia*, que acull articles acadèmics sobre història i teoria cinematogràfiques, tant de films nacionals com estrangers.

Més recentment, des de l'any 1995, l'Observatori de la Comunicació Científica, de la UPF, ha publicat setze números de *Quark: Ciencia, Medicina, Comunicación y Cultura*, dedicada a l'estudi teòric de la divulgació científica a través dels mitjans de comunicació. Des de 1996, la Facultat de Ciències de la Comunicació Blanquerna de la URL ha publicat ja vuit números de *Trípodos: Lenguatge, Pensament, Comunicación*, que acull articles dels professors del centre, així com col·laboracions d'altres procedències. Al mateix temps, el CAC ha editat des de 1998 sis números de *Quaderns del CAC*, que suposen una font important sobre aspectes legals i sociològics de la radiotelevisió a Catalunya i a la resta d'Europa.

D'altra banda, dins el camp professional ha destacat clarament la revista *Capçalera*, editada pel Col·legi de Periodistes de Catalunya, que des de 1989 s'ha ocupat, en un centenar de números, de tot tipus de qüestions dedicades al món professional i als mitjans de comunicació catalans. Finalment, l'any 2000 ha sorgit un nou projecte, en aquest cas privat i comercial: el de la revista *Mass Media 21*, que suposa una novetat editorial a Catalunya, ja que s'ocupa del seguiment i l'anàlisi del món empresarial de la comunicació al país.

2. Professionalització i difusió de la recerca

2.1. Trets generals

Des dels anys vuitanta s'ha produït una expansió important –tant qualitativa com quantitativa– dels estudis sobre comunicació, d'acord amb l'evolució política, social, econòmica i cultural del país, i amb el desenvolupament del propi sistema de comunicació. Aquest apogeu obeeix a una sèrie de causes diverses, entre les quals es poden apuntar les següents:

consolidació de les llibertats públiques, transformacions tecnològiques, aparició de nous béns i serveis mediàtics, i creixement del mercat de la comunicació, sobretot per l'aparició i multiplicació de la televisió privada i la irrupció del fenomen multimèdia. Conseqüentment, s'ha produït un major interès social per aquests temes i un augment de la demanda per part de joves interessats en dedicar-se a alguna de les especialitats de la comunicació social. De forma paral·lela, la universitat catalana (com el conjunt de l'espanyola) s'ha transformat i ha exigint al seu personal docent una major especialització i dedicació acadèmica, i li ha demanat la realització de treballs d'investigació per a poder consolidar la seva situació laboral.

Aquests fenòmens de caràcter divers i heterogeni han provocat un creixement numèric i una major professionalització per part dels investigadors catalans. Com a resultat, s'ha produït un augment del nombre de treballs de recerca de doctorat i de tesis doctorals, una proliferació de tot tipus de congressos, jornades i simposis, una major edició de llibres especialitzats i, com s'ha vist, l'aparició i consolidació d'algunes revistes acadèmiques i professionals. En la darrera dècada s'han celebrat centenars de jornades, simposis, trobades i col·loquis de caràcter acadèmic i professional. Malauradament, amb excepcions, no hi ha continuïtat, ni hi ha tampoc una gran convocatòria anual dels investigadors en aquest camp, ni a Catalunya ni al conjunt espanyol.

Existeixen diferents editorials privades que disposen de col·leccions específiques sobre comunicació social i que publiquen en total algunes dotzenes de llibres anuals, tant d'autors catalans com d'espanyols i estrangers. Entre les que publiquen bàsicament en llengua castellana s'han destacat els anys noranta Paidós, Ariel, Bosch i Gedisa i, en menor mesura, Gustavo Gili, Feed-Back Ediciones, CIMS, Icaria, Anagrama, Flor del Viento i ESRP-PPU. Lògicament, els seus llibres (sobretot els manuals professionals o els de caire teòric més general) es comercialitzen al conjunt d'Espanya i als diferents països llatinoamericans.

Però no passa el mateix entre les que publiquen especialment en català, on destaca Pòrtic –encara que també cal parlar de Llibres de l'Índex, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcanova, Dèria Editors, Edicions 62, Proa, Els Llibres de la Frontera, Columna, Rafael Dalmau Editor i la valenciana Edicions 3 i 4, entre d'altres–, que arriben amb prou feines al conjunt dels Països Catalans. Al mateix temps, diferents institucions públiques han comptat amb una producció bibliogràfica important en aquesta llengua, com ara el desaparegut CEDIC, la UAB (en col·laboració amb altres universitats), el CAC, diferents departaments de la Generalitat de Catalunya, les diputacions provincials i diversos ajuntaments (especialment el de Barcelona). Entre les institucions privades destaca sens dubte el Col·legi de Periodistes de Catalunya, a més de l'Institut d'Estudis Catalans o la Fundació Jaume Bofill.

De totes maneres, la repercussió a l'estranger de la labor desenvolupada per la investigació catalana sobre comunicació social és escassa, tant sigui en català com en castellà. Això s'adverteix en una sèrie d'indicadors, com, per exemple, que pràcticament no es tradueixen llibres d'autors catalans a d'altres llengües, que aquests dirigeixen poques investigacions internacionals i que a penes participen en aquest tipus de treball col·lectiu i, a més a més, que no publiquen gaire en revistes acadèmiques internacionals. Entre les excepcions podrien citar-se alguns autors que han publicat llibres o articles en revistes acadèmiques d'altres països, com és el cas de Josep Gifreu, Romà Gubern, Miquel de Moragas, Emili Prado, Enric Saperas i Lorenzo Vilches, entre d'altres.

2.2. *El bon ritme de les tesis doctorals*

Dins la diversitat de la recerca feta durant els anys noranta a Catalunya (en diferents universitats i centres específics, realitzada a títol individual o en equips) i que ha estat difosa sobretot a través de llibres i revistes acadèmiques i també de ponències en congressos especialitzats, destaca l'elaboració de tesis doctorals llegides en diferents universitats del país. Encara avui suposen una tasca personal que significa per a l'investigador alguns anys d'estudi i treball continuat, i que dona com a resultat un document que cal defensar davant un tribunal acadèmic d'experts en la matèria. Probablement, aquest tipus de recerca individual resulta cada vegada més difícil de portar a terme, davant uns fenòmens que són força complexos i que requereixen la concurrència d'un grup d'experts que els analitzin des de diverses perspectives científiques. Tot i així, hi ha hagut un creixement continuat del nombre de tesis doctorals al llarg de les darreres dècades, sobretot des dels anys setanta i, d'una manera especial, durant els anys vuitanta i noranta, amb un fort aug-

Taula 1. *Evolució de la lectura de tesis segons períodes, 1926-1998.*

Períodes	Homes		Dones		Total	
	Catalunya	Espanya	Catalunya	Espanya	Cat.	Esp.
1926-1929	0	1	0	0	0	1
1930-1939	0	1	0	0	0	1
1940-1949	0	2	0	0	0	2
1950-1959	0	3	1	2	1	5
1960-1969	4	11	0	0	4	11
1970-1979	17	67	0	9	17	77
1980-1989	62	319	44	140	106	460
1990-1998	125	618	63	368	188	993
Total	208	1.022	108	519	316	1.550⁴

4. Hi ha nou tesis de les quals no es coneix el sexe del seu autor. A més a més, hi ha doctors amb més d'una tesi.

ment tant pel que fa a Catalunya com al conjunt espanyol (Jones *et al.*, 2000). Les *tesis doctorals d'universitats catalanes* han suposat aproximadament una cinquena part del total estatal, taxa que es troba per damunt de la del nombre d'habitants del Principat (vegeu la taula 1).

El sexe clarament predominant entre els investigadors acadèmics –tant de Catalunya com del conjunt espanyol– és el masculí –dos terços d'homes enfront d'un terç de dones–, i allò malgrat l'augment de la presència femenina en les carreres de ciències socials des de la dècada dels vuitanta. Dins de l'*evolució de les tesis doctorals catalanes* al llarg dels anys noranta s'adverteix un cert fre en la producció acadèmica cap al final de la dècada, però també s'observa el manteniment del paper de les dones, que segueixen suposant un terç del total (vegeu la taula 2).

Taula 2. *Evolució de la lectura de tesis catalanes, 1990-1999.*

Anys	Homes	Dones	Total
1990	19	9	28
1991	16	7	23
1992	17	5	22
1993	17	11	28
1994	10	5	15
1995	12	11	23
1996	11	6	17
1997	16	5	21
1998	7	5	12
1999	12	4	16
Total	137	68	205

Pel que fa a les *universitats* on s'han presentat els treballs acadèmics, cal dir que la UAB –sens dubte, gràcies a comptar amb la Facultat de Ciències de la Comunicació més antiga– i la UB són els llocs on s'han llegit més tesis doctorals. Per tant, la distribució de la recerca per universitats es troba encara molt desequilibrada (vegeu la taula 3).

Taula 3. *Universitats de lectura, 1990-1999.*

Universitat Autònoma de Barcelona	122
Universitat de Barcelona	62
Universitat Pompeu Fabra	6
Universitat de Girona	4
Universitat de Lleida	4
Universitat Rovira i Virgili	4
Universitat Ramon Llull	2
Universitat Politècnica de Catalunya	1
Total	205

Pel que fa a les *llengües*, encara que s'ha evolucionat cap a la publicació de textos acadèmics escrits majoritàriament en català, hi ha una clara preeminència de la llengua castellana. Entre les llengües estrangeres es troben l'anglès, el francès i l'italià (vegeu la taula 4).

Taula 4. Llengua utilitzada, 1990-1999.

Castellà	132
Català	65
Anglès	5
Francès	2
Italià	1
Total	205

A més de la història, la política i l'estructura de la comunicació, la varietat dels estudis acadèmics desenvolupats en la dècada dels noranta comprèn altres perspectives diverses, com les anàlisis de contingut, la investigació teòrica i metodològica i, també, l'aplicada al camp professional dels comunicadors socials (especialment periodistes, publicitaris i cineastes).

Entre els diferents *mitjans i serveis comunicatius* analitzats, destaquen, pel nombre de referències existents, els massius, com la premsa, el cinema, la televisió i la radiodifusió, a més de la documentació aplicada als processos informatius i, també, la comunicació humana, sobretot en relació als processos educatius (vegeu la taula 5).

Taula 5. Mitjans i serveis de comunicació, 1990-1999.

Premsa	35
Cinematografia	24
Comunicació humana	20
Televisió	16
Documentació	12
Radiodifusió	11
Fotografia	10
Publicitat	9
Llibres	6
Telecomunicacions	6
Mitjans de comunicació	4
Màrqueting	2
Propaganda política	2
Relacions públiques	2
Vídeo	2

En relació amb les principals *disciplines i especialitats científiques* bàsiques d'anàlisi dels fenòmens de la comunicació, destaca –a gran dis-

tància de la resta– la historiografia,⁵ seguida per la lingüística, la pedagogia, la ciència política, l'economia, la semiòtica, la sociologia, la periodística i la literatura. Són quasi testimonials les aproximacions psicològiques, filosòfiques, antropològiques o estètiques (vegeu la taula 6).

Taula 6. *Disciplines i especialitats científiques, 1990-1999.*

Historiografia	61
Lingüística	37
Pedagogia	31
Ciència Política	27
Economia	25
Semiòtica	25
Sociologia	25
Periodística	24
Literatura	20
Dret	12
Ètica	12
Medicina	8
Psicologia	6
Teoria de la Comunicació	6
Tecnologia	5
Antropologia	4
Filosofia	2
Estètica	2

Finalment, pel que fa als *territoris* concrets⁶ analitzats en les diferents investigacions acadèmiques, destaquen d'una manera especial tant Catalunya com Espanya,⁷ seguides a gran distància per Europa, Amèrica Llatina i, en menor mesura, els Països Catalans o el Tercer Món. Són escassos, de totes maneres, els estudis sobre el panorama internacional, amb la salvetat de l'Amèrica Llatina (Jones, 2000), realitzats majoritàriament per estudiosos d'aquella regió en universitats catalanes, especialment la UAB (vegeu la taula 7).

3. Conclusions

Els assumptes tractats en aquest article permeten fer-se una idea de l'evolució de la recerca en comunicació a Catalunya els anys noranta. Es pot concloure que algunes perspectives teòriques s'han anat desenvolupant

5. Aquest fet pot indicar que, a més de voler recuperar i reconstruir el passat dels fenòmens de la comunicació del país, les investigacions es troben en una fase en la qual són difícils els estudis més actuals, sobretot de tipus sociològic, polític, econòmic o tecnològic.

6. És cert que no tots els estudis fan referència explícita a un col·lectiu específic, sobretot en obres de caràcter teòric no pròpies de disciplines com ara la historiografia, la sociologia, l'economia, el dret o la ciència política.

7. S'han inclòs en el terme «Espanya» totes aquelles tesis que fan referència al conjunt de l'Estat.

Taula 7. Territoris al quals fan referència, 1990-1999.

Catalunya	41
Espanya	40
Europa	13
Amèrica Llatina	9
Països Catalans	7
Tercer Món	4

pant força, com ara la sociologia de la comunicació i l'opinió pública, la política i estructura de la comunicació, la història de la premsa i del cinema, la periodística, la sociosemiòtica i les anàlisis de contingut, a més de la comunicació corporativa. També estan avançant els estudis sobre l'ecologia, la salut, la dona i l'esport en relació amb el sistema de comunicació.

Però existeixen altres línies que encara es troben poc desenvolupades, com per exemple les perspectives econòmica, psicològica, estètica o antropològica; tampoc no s'han fet estudis importants sobre comunicació popular, alternativa, comunitària, urbana i rural, ni han prosperat investigacions de tipus comparatiu (entre mitjans, entre empreses, amb altres comunitats autònomes o amb altres països). A més a més, les investigacions sobre nous mitjans i serveis, així com sobre tecnologies electròniques multimèdia, són incipients, ja que les anàlisis acostumen a centrar-se preferentment en mitjans tradicionals, tant impresos com audiovisuals.

També pot concloure's que la investigació sobre els fenòmens de la comunicació a Catalunya està especialment centrada en el sistema mediàtic. Això és així a causa dels condicionants haguts en la pròpia creació i evolució de les facultats de ciències de la informació i la comunicació, dedicades a la formació professional de comunicadors socials. Aquest fet ha afavorit, per exemple, els estudis de tipus hemerogràfic o històric i les anàlisis de contingut, d'audiències i d'efectes dels mitjans, mentre que s'han negligit altres facetes importants de la comunicació social o humana.

En resum, es pot dir que el balanç dels últims deu anys d'investigació sobre comunicació a Catalunya és força positiu –sobretot des del punt de vista quantitatiu– i que els diferents tipus d'anàlisis realitzats són plenament homologables amb els de qualsevol altre país d'Occident. Però encara queden molts àmbits i perspectives teòriques per estudiar, així com diversos períodes històrics per cobrir.

Catalunya ha canviat molt al llarg dels anys noranta. Ara ens trobem davant una societat més moderna, dinàmica, multicultural i multiètnica, més integrada dins la Unió Europea però també dins els processos de concentració econòmica i transnacionalització, amb un sistema mediàtic molt més desenvolupat i diversificat (encara que a la vegada més de-

pendent d'instàncies exteriors) i amb uns processos en curs de digitalització de tot l'entramat tecnològic del país. Cal, doncs, aprofundir en la recerca en comunicació per poder donar respostes pròpies a aquests reptes actuals i futurs de la societat catalana, que transcendeixen tot tipus de fronteres.

En aquest sentit, caldrà una major col·laboració entre els diferents departaments universitaris que estudien alguna faceta de la comunicació, per tal d'emprendre projectes comuns que suposin un avenç teòric i un trencament de barreres que són cada vegada més obsoletes. En definitiva, es tracta de promoure estudis transdisciplinaris, però també internacionals, dues línies no només necessàries sinó imprescindibles, tractant-se d'un fenomen cada vegada més complex, polifacètic i global.

4. Bibliografia

- BERRIO, J. [dir.] (1997). *Un segle de recerca sobre comunicació a Catalunya: estudi crític dels principals àmbits d'investigació de la comunicació de massa*. Bellaterra: UAB.
- BORRAT, H. (1990). «El debat entre professionalistes i comunicòlegs». *Annals del Periodisme Català* [Barcelona], núm. 16 (gener-juny), p. 54-63.
- CASASÚS, J. M. (1993). *Periodística catalana comparada*. Barcelona: Pòrtic.
- ESPINET, F.; GÓMEZ MOMPART, J. L.; MARÍN, E.; TRESSERRAS, J. M. (1993). «Evolució dels estudis d'història de la premsa a Catalunya: 1939-1993». *Anàlisi: Quaderns de Comunicació i Cultura* [Bellaterra], núm. 15, p. 129-148.
- GIFREU, J. (1989). «La investigació de la comunicació a Catalunya: assaig de periodització». *Anàlisi* [Bellaterra], núm. 12 (setembre), p. 9-65.
- (1990). «La recerca en comunicació social». *La recerca científica i tecnològica a Catalunya*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans / CIRIT, p. 289-295.
- GINER, S. et al. (1997). *Reports de la recerca a Catalunya: les ciències socials: antropologia, ciència política, comunicació i sociologia*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- JONES, D. E. [coord.] (1995). *Directorio espanyol d'investigació en comunicació = Directorio español de investigación en comunicación = Spanish Directory on Mass Communication Research / 1995*. Barcelona: CEDIC.
- (1997). *Bibliografia Catalana de la Comunicació, 1796-1996*. Barcelona: CEDIC.

- JONES, D. E. (1998a). «Investigación sobre comunicación en España: evolución y perspectivas». *Zer: Revista de Estudios de Comunicación* [Leioa], núm. 5 (novembre), p. 13-51.
- (1998b). «CEDIC: una dècada de recerca en comunicació des de Catalunya». *Anàlisi* [Bellaterra], núm. 22, p. 15-31.
- (2000). «Investigaciones en España sobre la comunicación iberoamericana». *Comunicación y Sociedad* [Guadalajara, Mèxic], Universidad de Guadalajara [en premsa].
- JONES, D. E.; BARÓ I QUERALT, J. (1997). «Tesis doctorals i treballs de recerca universitaris sobre comunicació als Països Catalans, 1954-1996: aproximació bibliomètrica». *Anàlisi* [Bellaterra], núm. 20, p. 157-187.
- JONES, D. E.; BARÓ I QUERALT, J.; LANDA, C.; ONTALBA, J. A. (2000). *Investigación sobre Comunicación en España: aproximación bibliométrica a las tesis doctorales, 1926-1998*. Barcelona: ComCat.
- MORAGAS, M. (1990). «Delante de los negocios, detrás de los acontecimientos: nuevos problemas de la sociología de la comunicación de masas en España, 1986-1990». *Telos: Cuadernos de Comunicación, Tecnología y Sociedad* [Madrid], núm. 22 (juny-agost), p. 58-64.
- (1997). «Las ciencias de la comunicación en la ‘sociedad de la información’». *Retos de la Sociedad de la Información*. Salamanca: Universidad Pontificia de Salamanca, p. 149-156.